

huisadviseurschap

libau adviesorganisatie voor ruimtelijke kwaliteit

hoge der a 5

9712 ac groningen

t 050 3126545

f 050 3123362

info@libau.nl

www.libau.nl

TOELICHTING KOERS STEENDAM-SCHILDMEER

dd. 2013-03-15

stedenbouw/landschap/cultuurhistorie

"Goa din toch noar 't Schild tou, minsen,
Ain die holt van ainzoamhaid;
Goa doar zaailen, roeien, vissen,
Hail allain of mit joen maaid.
Der is gain ain dei joe komt steuren,
Schoef joen boot moar tussen 't raait,
Wat je zeggen kin nooit ain heuren,
En de vissen klikken nait!"

Algemeen

Aanleiding

In 2009 heeft de gemeente Slochteren de "Structuurvisie Steendam-Schildmeer 2009-2019" vastgesteld. De structuurvisie is door de economische crisis gedeeltelijk achterhaald. Met de actualisering van het bestemmingsplan voor de deur is een herijking van deze visie op onderdelen noodzakelijk.

Dat de visie gedeeltelijk is achterhaald, wil niet zeggen dat de visie niet meer bruikbaar is. In de structuurvisie Steendam-Schildmeer 2009 is een uitvoerige analyse van de knelpunten opgenomen. In deze analyse spelen de bereikbaarheid vanuit de regio en de gebrekkige ruimtelijke samenhang in enerzijds het dorp Steendam en anderzijds tussen het dorp en de toeristisch recreatieve voorzieningen langs de zuidoever een centrale rol.

Op basis van deze analyse zijn een aantal voorstellen gedaan welke gedeeltelijk ook al zijn gerealiseerd. Voorbeelden hiervan zijn de extra aansluiting op de N33, de restauratie van de Haanssluis en het rondje Schildmeer. Andere planonderdelen, zoals de herinrichting van de Damsterweg tot 'dorpsstraat', het ontwikkelen van een dorpsplein ten noordoosten van de brug over het Afwateringskanaal van Duurswold en de aanleg van een boulevard met recreatiewoningen tussen het dorp en de toeristisch recreatieve voorzieningen langs de zuidoever van het Schildmeer zijn tot op heden te ambitieus gebleken.

Tijdens de expert-bijeenkomst op 28 februari jongstleden is de gemeente Slochteren onder leiding van Libau in gesprek gegaan met recreatie ondernemers, enkele dorpsbewoners, vertegenwoordigers van ondernemersvereniging Siddeburen-Schildmeergebied, dorpsbelangen Overschild, zeilvereniging ZVOSS 't Olle Schild Steendam, waterschap Hunze en Aa's, buurgemeenten Appingedam en Delfzijl en de provincie Groningen over de structuurvisie. Na een aantal inleidingen over het landschap, het ontstaan van Steendam en de opkomst van waterrecreatie rondom het Schildmeer door Libau is de structuurvisie kritisch tegen het licht gehouden. Doel van de expert-bijeenkomst is te komen tot een aanpassing van de visie die tegemoet komt aan de lagere dynamiek van dit moment. Hiermee ontstaat een realistisch verwachtingsbeeld dat kan worden gebruikt als onderlegger voor het te actualiseren bestemmingsplan.

Leeswijzer

Op 28 februari jongstleden heeft de gemeente Slochteren samen met Libau een expert-bijeenkomst georganiseerd inzake Steendam-Schildmeer. Tijdens deze bijeenkomst zijn we in gesprek gegaan met recreatie ondernemers, enkele dorpsbewoners, vertegenwoordigers van waterschap Hunze en Aa's, buurgemeenten Appingedam en Delfzijl en de provincie Groningen.

In deze notitie komen achtereenvolgens een "processchets expert-bijeenkomst" en de "uitkomsten gesprekken expert-bijeenkomst" aan de orde. Op basis hiervan, en onze ruimtelijke analyse van het landschap, ontwikkeling van Steendam en ontwikkeling van de recreatie in historisch perspectief (zie bijlage), doen wij tenslotte een aantal aanbevelingen.

Bevindingen

De expert-bijeenkomst welke door de gemeente Slochteren in samenwerking met Libau is georganiseerd bestond uit:

- Wandeling vanaf Boei '12 via het strand naar Steendam en vice versa.
- Presentaties van de gemeente Slochteren over de structuurvisie en van Libau over het ontstaan van het landschap, de ontwikkeling van Steendam en de ontwikkeling van de waterrecreatie rondom Steendam en het Schildmeer (zie bijlage).
- Schetssessie in twee groepen waarin het gebied is doorgesproken (zie volgende paragraaf).

Een verrassende start

Uit informele gesprekken met de deelnemers tijdens de wandeling en het aansluitende avondeten in Boei '12 gaven veel van de deelnemers aan dat er in het gebied veel kansen onbenut blijven door gebrekkige samenwerking. Hiermee kreeg de bijeenkomst (met een ruimtelijke invalshoek) een verrassende wending. Naar onze mening liggen er grote kansen in het versterken van de samenwerking. Daarom hebben wij in het onderstaande een viertal voorbeelden geselecteerd die tijdens de bijeenkomst zijn besproken en die de kansen voor betere samenwerking illustreren.

Voorbeeld 1

Vanuit de golfbaan is er behoefte aan een hapje en een drankje na afloop van het golfen (de zogenaamde 19^e hole). Hierbij zou samenwerking gezocht kunnen worden met het restaurant Boei '12 zodat zij deze hapjes en drankjes of bijvoorbeeld een picknick, high tea enzovoorts aan het Schildmeer kunnen verzorgen.

Voorbeeld 2

Het recreatieve aanbod aan gasten van het bungalowpark en de camping kan eenvoudig worden uitgebreid door in samenwerking met de surf shop, zeilvereniging of golfclub respectievelijk surf-, zeil- en golfcursussen aan te bieden (zogenaamde "arrangementen").

Voorbeeld 3

De openingstijden tussen de verschillende voorzieningen niet altijd goed op elkaar afgestemd. Een voorbeeld hiervan zijn de toegankelijkheid van de jachthaven (in beheer bij de surf shop) en de openingstijden van het restaurant Boei '12. Die zijn niet goed op elkaar afgestemd waardoor zij beide klandizie mis lopen.

Voorbeeld 4

Tot slot is ook de afstemming van de bediening van bruggen en sluizen in de omgeving van het Schildmeer op de behoefte van de waterrecreant voor verbetering vatbaar. Zo komt het meer dan eens voor dat recreanten die in de jachthaven een sloepje huren om naar Appingedam te varen op de weg terug in het Eemskanaal geconfronteerd worden met een sluis die niet meer bediend wordt. Hierover zouden afspraken gemaakt moeten worden zodat de potenties van het Schildmeer beter kunnen worden benut en het recreatiegebied geen negatief imago krijgt.

Kortom, er valt met samenwerking een wereld te winnen en wij zijn op basis van het verloop van de expert-bijeenkomst positief gestemd over de slagingskansen hiervan. Wij hebben de sfeer tijdens de bijeenkomst tussen de deelnemers namelijk als 'open', 'kritisch' maar ook 'constructief' ervaren. Deze houding geeft een prima uitgangspositie om de breed gevoelde noodzakelijke verbindingen te leggen!

Uitkomsten schetssessie expert-bijeenkomst

Tijdens de expert-bijeenkomst zijn de betrokken partijen in gesprek gegaan over een viertal vragen, namelijk:

- Wat zijn de kwaliteiten van het gebied?
- Waar willen we samen aan werken (knelpunten)?
- Waar liggen de kansen?
- Waar moeten we morgen mee beginnen?

In het onderstaande worden de antwoorden door de deelnemers op deze vragen opgesomd.

Wat zijn de kwaliteiten van het gebied?

1. Schildmeer
2. Rust, ruimte en openheid.
3. Bereikbaarheid vanuit de regio door N33 en A7.
4. Diversiteit aan recreatieve mogelijkheden.*
5. Goed bevaarbaar.
6. Aanwezige natuurwaarden.
7. Openbare oever met zicht op het Schildmeer.

* fietsen, wandelen, golfen, schaatsen, zwemmen, surfen, zeilen, kite-surfen (zandwindplas)

Waar willen we samen aan werken (knelpunten)?

1. Algehele onderhoudsstaat.
2. Laagwaardige uitstraling braakliggende terreinen en vm. Damsterweg.
3. Betere zichtbaarheid van het water vanaf infra / het dorp.
4. Geringe aantal hoogwaardige verblijfsplekken aan het water.
5. Afwikkeling parkeren hoogseizoen.
6. Veiligheid: "ogen" op het water / de oever.
7. Dorpse identiteit van Steendam.
8. Waterbereikbaarheid Appingedam-Meerstad (niet ruimte gerelateerd).

9. Gebrekkige onderlinge samenwerking lokale ondernemers (niet ruimte gerelateerd).
10. Geringe bekendheid van het gebied(niet ruimte gerelateerd).

Waar liggen de kansen?

1. Concentreren programma Steendam-toeristisch recreatieve zuidoever.
2. Schildmeer beter zichtbaar maken vanaf de Roege- en Damsterweg.
3. Creëren van (auto-toegankelijke) verblijfsplekken aan het Schildmeer bij Hinrichs-vm. Keet.
4. Creëren van (recreatieve) landmarks als schakel tussen land en meer.
5. Ontwikkelen van de relatie golfbaan-Schildmeer (i.r.t. 19^e hole).
6. Versterken van de dorps identiteit van Steendam.
7. Aanleggen van kleinschalige, openbare aanlegsteigers langs de oever.
8. Aanleggen oeverpad voor langzaam verkeer op de dijk tussen Steendam-Groeveweg.
9. Samenwerking ondernemers intensiveren (niet ruimte gerelateerd).
10. Promotie-activiteiten versterken (niet ruimte gerelateerd).

Waar moeten we morgen mee beginnen?

1. Onderhoudswerkzaamheden, voorbereiden op het hoogseizoen.
2. Zichtbaarheid Schildmeer vanuit de omgeving versterken.
3. Samenwerken-benutten potentieel (niet ruimte gerelateerd) evt. onder begeleiding van een gebiedsregisseur.

Aanbevelingen

Op basis van bestudering van de structuurvisie Steendam-Schildmeer 2009, onze analyse (zie bijlage) en de bevindingen van de expert-bijeenkomst hebben wij een drietal aanbevelingen:

1. Samenwerken leidt tot synergie:
  - a. De ondernemers stellen op korte termijn een gebiedsregisseur aan. De missie van de gebiedsregisseur is het bevorderen van de onderlinge samenwerking tussen de verschillende recreatie ondernemers waardoor het bestaande recreatieaanbod meer is dan de som der delen. De gebiedsregisseur vormt tevens de schakel tussen de ondernemers en de gemeente Slochteren.
  - b. De gemeente Slochteren stelt samen met de recreatie-ondernemers en de ondernemersvereniging Siddeburen-Schildmeergebied een

actielijst op met de meest essentiële onderhoudswerkzaamheden op basis waarvan het gebied op korte termijn klaargestoomd wordt voor het komende hoogseizoen.

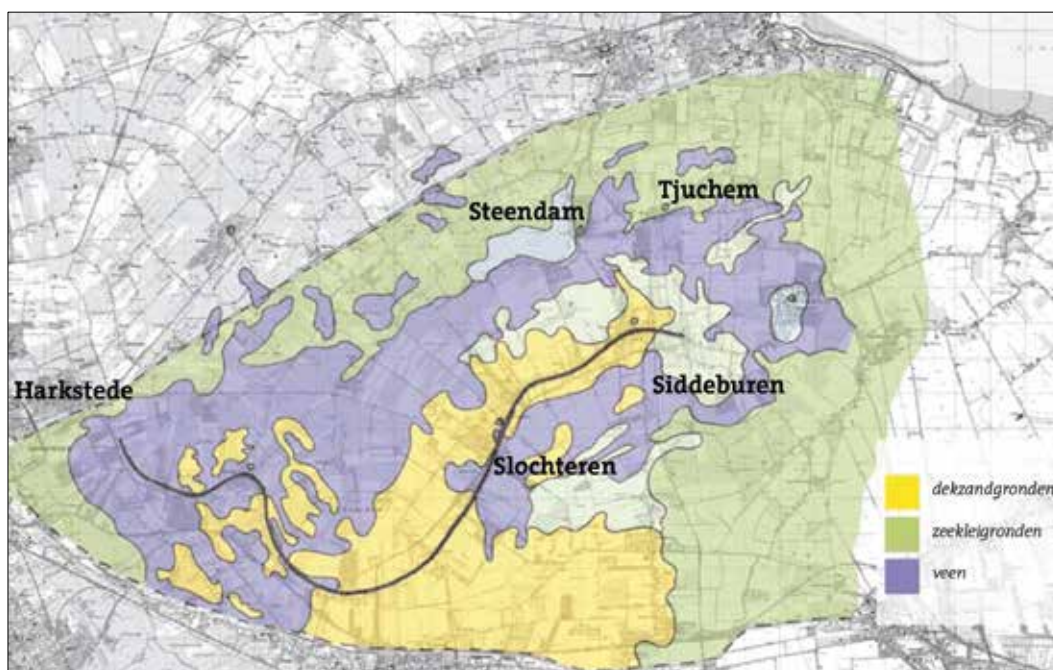
2. Zet in op het Schildmeer als 'drager':
  - a. Het Schildmeer is de drager voor de ontwikkelingen en ruimtelijke kwaliteit van het gebied. Maak het Schildmeer en de voorzieningen aan het meer vanuit de omgeving zichtbaar door gericht beplanting te verwijderen en creëer hoogwaardige en goed toegankelijke verblijfsplekken aan het water zoals bijvoorbeeld bij de voormalige locatie van "De Keet".
  - b. Geef prioritaire aandacht aan alle lokale initiatieven en ingrepen die de bestaande ruimtelijke en functionele kwaliteiten van het Schildmeer versterken. In het verlengde hiervan adviseren wij het beoogde dorpsplein ten noordoosten van de brug en de herinrichting van de dorpsstraat (beiden uit de structuurvisie) als doel op korte termijn te heroverwegen.
3. Geef Steendam weer een "ziel":
  - a. Benut de cultuurhistorie van het dorp als inspiratiebron voor het versterken van de identiteit van Steendam.
  - b. Er zijn naar onze mening in het dorp en haar omgeving een aantal prioritaire gebieden die doordat zij braak liggen en/of er leegstand is een armoedige uitstraling hebben. Het gaat hierbij om "De Koperen Scheepshoorn en omgeving" en de voormalige locatie van "De Keet" en de voormalige camping. Voor deze plekken dient ter voorbereiding op het bestemmingsplan een inrichtingsschets te worden gemaakt (zie punt 4). Aandachtspunt hierbij vormt de sociale veiligheid.
  - c. Naar onze mening dient het handhaven van de dagcamping ten noorden van het dorp te worden heroverwogen. De huidige dagcamping komt niet uit de verf en door de dagcamping te herpositioneren in het gebied tussen het dorp en de toeristisch recreatieve voorzieningen ontstaat synergie.
4. Maak het nieuwe bestemmingsplan flexibel in tijd en ruimte:
  - a. Door de context met een lage druk op de ruimte stellen wij ons het bestemmingsplan voor als een flexibel ruimtelijk en programmatisch kader waarbinnen zowel tijdelijke als permanente ontwikkelingen plaats kunnen vinden. Deze benadering vraagt bij het opstellen van inrichtingsschetsen om de bandbreedte te benoemen waarbinnen ontwikkelingen mogelijk zijn (zie punt 3).

Bijlagen

Inleidingen Libau bij expert-bijeenkomst

Kenschets landschap

Steendam en het Schildmeer maken deel uit van een overgangslandschap tussen de glaciale zandruggen (waarop onder andere Slochteren is ontstaan) en de zeeleigebieden ten noorden van het Schildmeer. In dit overgangslandschap kon het water moeilijk weggkomen en heeft zich in vroeger tijden hoogveen gevormd. Over het ontstaan van het Schildmeer zijn verschillende theorieën. Het Schildmeer kan zijn ontstaan als "meerstal" (een natuurlijke laagte in het hoogveen) of als gevolg van een combinatie van natte verveening met golf-erosie.

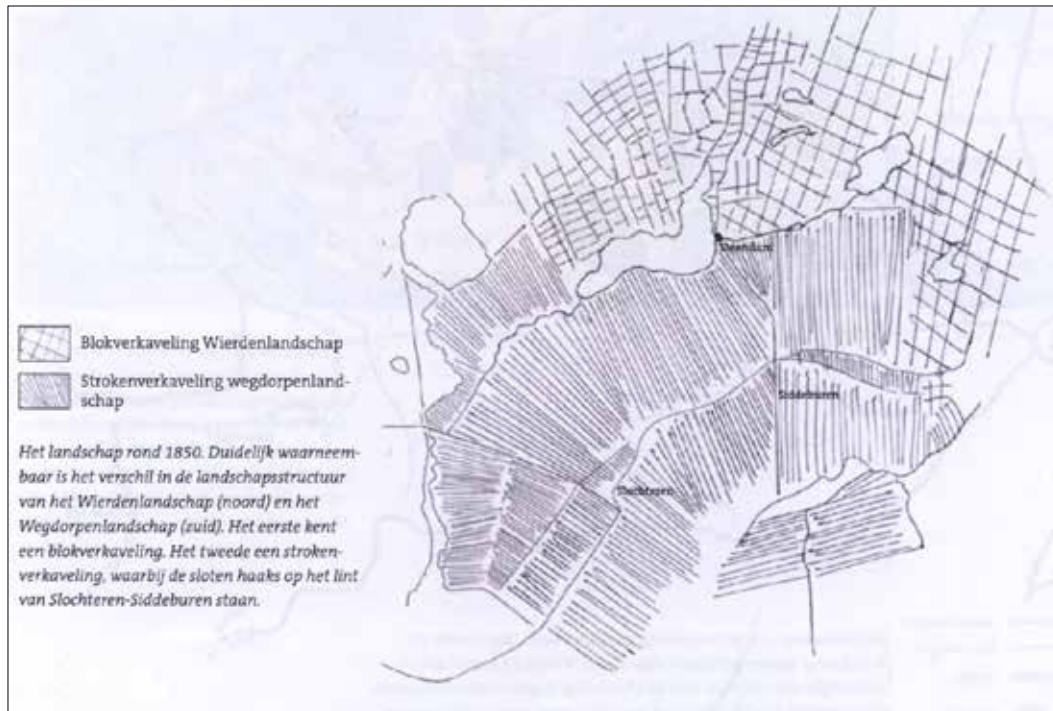
bodemkaart (bron: structuurvisie)

De omgeving van Steendam en het Schildmeer werd in de 6^e eeuw na Chr. ontgonnen vanuit het noordelijk zeeleigebied. In dit gebied werd gewoond op wierden zoals Oling en Opwierde. De kleigronden werden gebruikt als akkerland en verkaveld in blokvormige percelen. De hoogveengebieden waren aanvankelijk in gebruik als gemeenschappelijke weide- en hooilanden en waren niet opgedeeld in percelen.

In de 9^e en 10^e eeuw na Chr. is het hoogveengebied ontgonnen vanuit de nederzettingen die waren ontstaan op de glaciale zandrug. Haaks op de zandrug werden evenwijdige sloten gegraven in het hoogveen om het drassige land geschikt te maken voor akkerbouw. Hierdoor is de strokenverkaveling ontstaan.

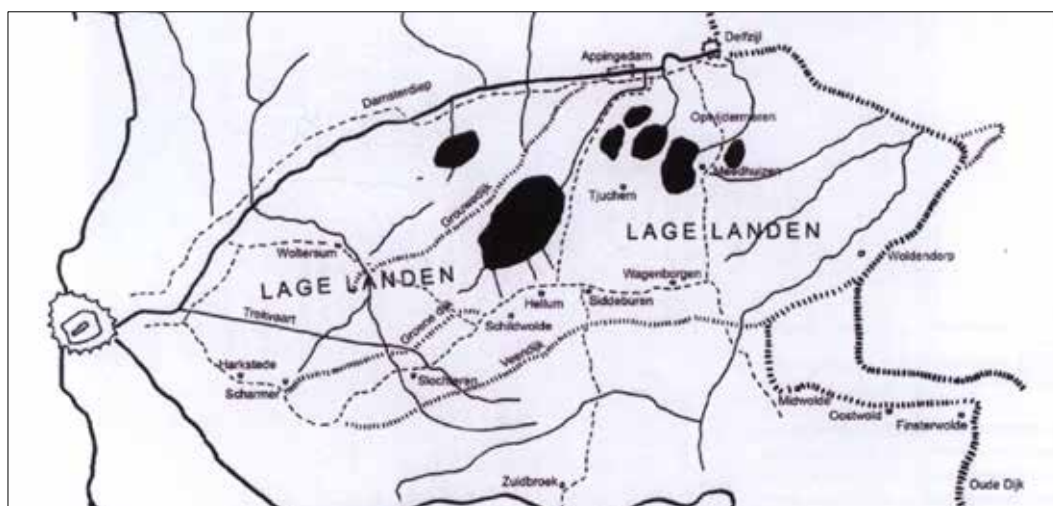
Bij Steendam ontmoeten de verkavelingspatronen (blokvormige- en strokenverkaveling) elkaar en ontstaat een karakteristiek, 'gelaagd' patroon.

verkavelingspatroon (bron: structuurvisie)

Als gevolg van de ontginning van het hoogveengebied (en in de 20^e eeuw de gaswinning) daalt de bodem van de omgeving van Steendam en het Schildmeer. Het gebied staat daardoor vanaf de middeleeuwen bekend als het "Lage Land". Om droge voeten te houden, heeft de mens door de aanleg van dijken (zoals de 13^e eeuwse Grauwedijk) en afwateringskanalen (Groeve en het later het afwateringskanaal van Duurswold door Steendam uit respectievelijk de 14^e en 19^e eeuw) en het oprichten van polders met poldermolens (tot in 1930 heeft er in Steendam een poldermolen gestaan op de Steendamerpolder te bemalen) het landschap naar haar hand gezet.

Lage Landen (bron: structuurvisie)

In het huidige landschap zijn de bovengenoemde verkavelingspatronen, de karakteristieke openheid van het voormalige hoogveenlandschap en enkele waterhuishoudkundige werken nog zichtbaar. Wel zijn de verschillen met het

kleigebied en de glaciale zandrug als gevolg van de ruilverkaveling en recente bebossing vervaagd.

Ontstaansgeschiedenis Steendam

Het dorp Steendam is in de eerste helft van de 19^e eeuw ontstaan als agrarische nederzetting op de driesprong van de weg Siddeburen-Appingedam (Damsterweg) met de weg naar Tjuchem. Het gehucht is genoemd naar een stenen dam in de weg van Siddeburen naar Appingedam ten zuiden van deze driesprong. Bij deze dam stond een poldermolen in de buurt en werd water uitgeslagen op het Schildmeer. Deze dam vormde in deze periode door de directe ligging aan het Schildmeer een markant punt langs de Damsterweg.

Steendam 1835

In de tweede helft van de 19^e eeuw werd het Afwateringskanaal van Duurswold aangelegd ten zuiden van de stenen dam en driesprong. Op de kruising van het afwateringskanaal met de weg Siddeburen-Appingedam, bij de klapbrug, werd enige bebouwing toegevoegd. Bij de klapbrug vestigde zich ook een schipperskroeg. In de daarop volgende decennia kwam het zwaartepunt van het dorp te liggen bij de klapbrug en langs de Damsterweg ten zuiden hiervan. Als gevolg van het nieuwe afwateringskanaal werd er geen water meer bij de dam uitgeslagen. Hierdoor verlandde de oever bij de dam en verzwakte de relatie tussen de dam met het Schildmeer.

foto Damsterweg bij de brug over het Afwateringskanaal met op de achtergrond de poldermolen (r) en het cafe bij de brug (l).

Rond 1900 ontwikkelde zich in Steendam de zeilsport, wat voor een groot deel te danken is aan Barteld van Heuveln, de zoon van de kroegbaas van het cafe bij de brug (cafe Kok, tijdens de Tweede Wereldoorlog afgebrand). De eerste officiële zeilwedstijd op het Schildmeer werd gehouden op Hemelvaartsdag 1897. Toch werd er ook eerder in de 19de eeuw al gezeild op het Schildmeer. Kleischippers, die wierdegrond vervoerden van het Hogeland naar de Woldstreek lagen bij slecht weer vaak te wachten in de Groeve, Steendam en achter in 't Schild. Wanneer het weer opklaarde, maakten zij er een wedstrijd van om als eerste de overkant te bereiken.

foto Cafe Hinrichs

Steendam groeide in de jaren twintig steeds meer uit tot een watersportcentrum. Naast Café Kok werden nieuwe zaken in Steendam gevestigd. In 1925 begon landarbeider J. Hinrichs sr. met een botenverhuurbedrijf. Hij liet zijn woning in 1927 verbouwen tot café. Een jaar later, in 1928, bouwde Jans Lintjer de nieuwe horecavoorziening, de Keet, aan het Afwateringskanaal tegenover Café Kok. De oever aan het meer nabij de Keet werd ingericht als strandbad, compleet met strandpaviljoen en kleedhokjes.

foto De Keet

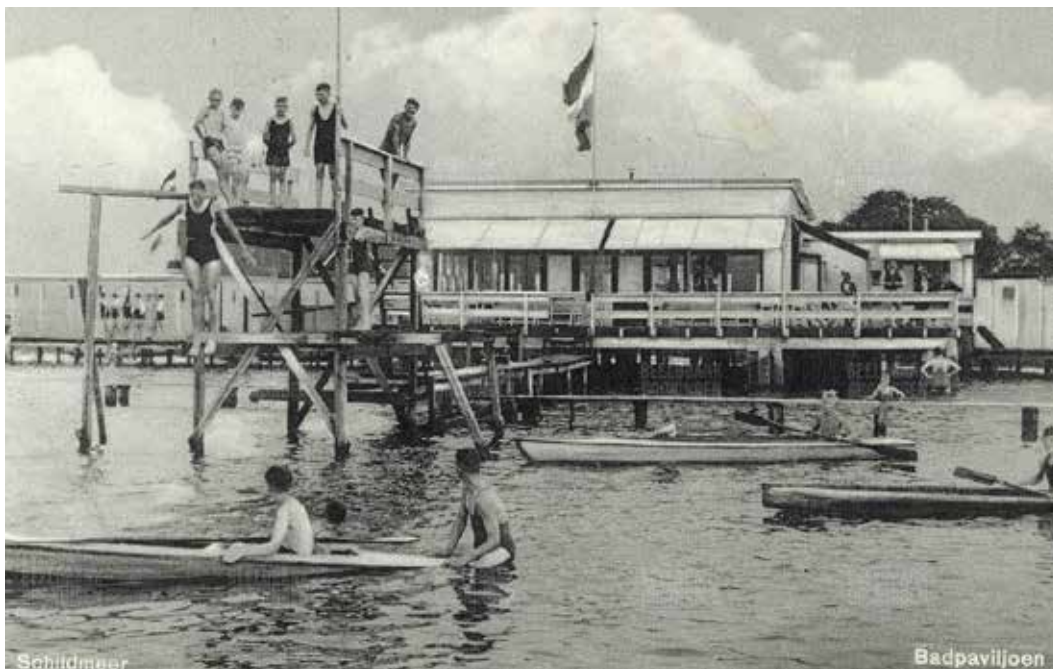

foto strand/badpaviljoen

Omstreeks 1933 verscheen op het ca. 300 ha grote meer de 16 m²-klasse. De zeilsport werd steeds meer een volkssport. De zeilvereniging Steendam bestond reeds, en fuseerde in 1942 met "t Olle Schild". Sinds 1945 organiseert de Zeilvereniging 't Olle Schild-Steendam (ZVOSS) de Schildweek, een jaarlijks terugkerend zeilevenement.

Steendam 1908

Vanaf de jaren vijftig is vanuit verschillende partijen ingezet op de ontwikkeling van Steendam als grootschalig recreatieoord voor de omgeving, zoals vanuit de Heidemaatschappij en de Provinciale Groninger V.V.V. Uiteindelijk hebben de gemeentebesturen van Slochteren en Appingedam de handen ineen geslagen en werd in 1961 een groots ontwikkelingsplan bekend gemaakt. Het ambitieniveau is kenmerkend voor de sterk sturende overheid in deze periode. Het plan, ontworpen door ir Roorda van Eysinga, voorzag in uitbreiding van het strandbad, een kampeerterrein van 9 hectare; een boslandschap langs de oevers van 60 hectare; een fietspad van 12 km rondom het meer; aanlegsteigers; havens voor roeiboten en jachten en parkeergelegenheden. De kosten bedroegen 5 miljoen gulden, zonder te stichten gebouwen. De gemeenten Slochteren en Appingedam hebben in 1962 gelijkelijk bijgedragen aan de realisatie van de eerste fase. Het strandbad werd vergroot en uitgebreid met een instructiebad; en nabij het strand werd een camping aangelegd. Tot slot werd een fietspad met oeverontsluiting gerealiseerd rond een groot gedeelte van het meer. Bekend is dat het strandbad jaarlijks meer dan 60.000 bezoekers trok. Omstreeks 1965 is nabij het strandbad en de Keet een nieuwe horecavoorziening gebouwd, thans de Rietkraag.

foto camping 1972 met midden boven 'De Keet'

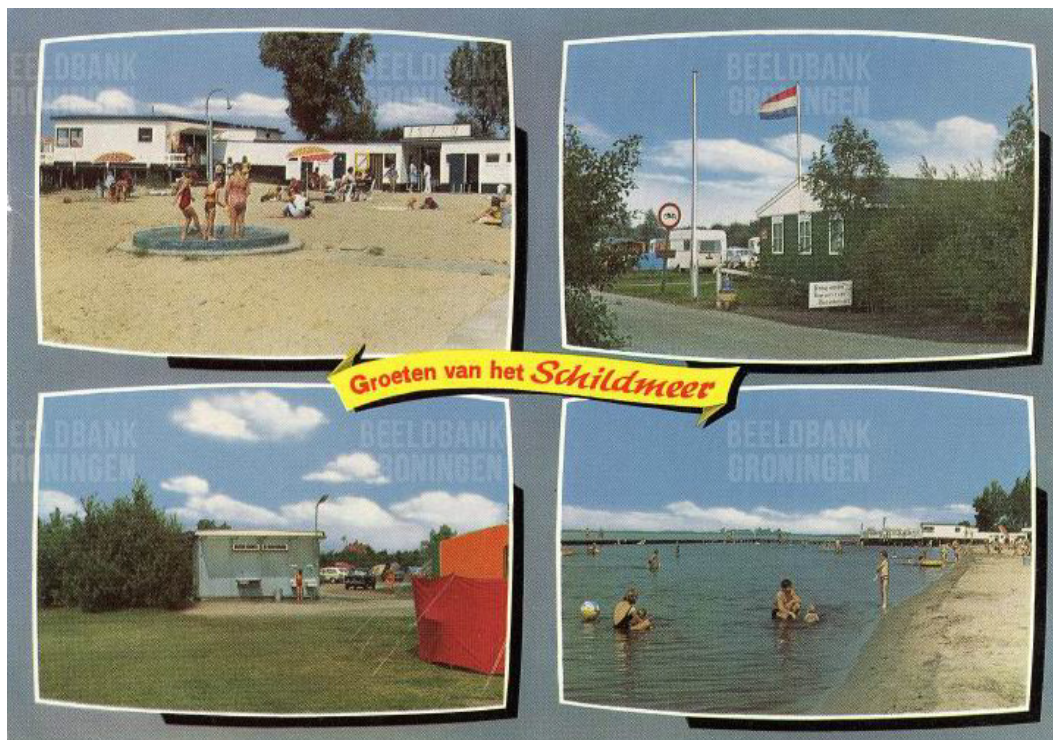
Tijdens deze bloeiperiode als gevolg van de opkomende recreatie vanaf de jaren '60-70 van de 20^e eeuw is er ook sprake van andersoortige ruimtelijke ingrepen in Steendam. Het dorp wordt uitgebreid met een woonbuurt ter plaatse van de drassige gronden bij de voormalige dam. Bij veel van de woningen die toen langs de Damsterweg zijn gebouwd, zijn de woonkamers gesitueerd op de verdieping, met fraai zicht op het meer. Verder is de Damsterweg ter plaatse van de dam en de woonbuurt, als gevolg van de toegenomen mobiliteit, recht getrokken en opgehoogd (ten behoeve van de waterkerende functie). De sporen van de stenen dam worden bij bovengenoemde ontwikkelingen uitgewist.

In de laatste decennia van de vorige eeuw groeide de zuidoever van het Schildmeer uit tot grootschalig recreatiegebied met regionale betekenis. Als eerste trok de zeilverening uit het dorp om zich op de zuidoever te vestigen. Café Hinrichs (tegenwoordig de Koperen Scheepshoorn) was als thuisbasis te klein geworden. In 1971 werd begonnen met de bouw van een nieuw clubhuis, Boei 12 (in het Schildmeer lagen 11 wedstrijdboeien, na de wedstrijd was er 'Boei 12'). Rond het clubgebouw Boei 12 werd een camping en een jachthaven aangelegd. Ook de camping 't Olle Schild, gelegen tussen het dorp en Boei 12, was succesvol. Begin jaren zeventig vulden de camping het hele terrein tussen het meer en de lintbebouwing aan de Damsterweg.

Steendam 1982

Mede door verschuivingen in het toerisme eind jaren tachtig, begin jaren negentig, kalfde de economische basis onder de campings af. Als oplossing werd ingezet op de herontwikkeling van het terrein met recreatiewoningen. Deze herontwikkeling is door tegenvallende interesse vanuit de markt en de economische recessie in het begin van de 21e eeuw tot op heden slechts gedeeltelijk van de grond gekomen. Hierdoor zijn gaten gevallen in de ruimtelijke en functionele structuur. Door de spreiding van activiteiten als gevolg van de grootschalige opzet en het braakliggende voormalige campingterrein tussen het dorp, het Schildmeer en de toeristisch recreatieve voorzieningen is het dorp hierdoor ontzield geraakt.

Bronnen

- K. ter Laan Geschiedenis van Slochteren, 2000, Groningen (met Gronings gedicht over Schildmeer p. 207)
- P. en K. Karstkarel 323 x Groningen: van Adorp tot Zuurdijk, 2009, Leeuwarden

Relevante websites

- gemeentelijke website, www.slochteren.nl
- website zeilvereniging, www.zvoss.nl